

Бублик М.І., к.ф.-м.н., доцент (Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів), **Коропецька Т.О., к.е.н., доц.** (Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут, м. Хмельницький)

СУЧАСНЕ РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ ФІЗИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ: РИНОК ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

Досліджено ринок органічного виробництва як елемент системи сучасного раціонального природокористування. Запропоновано концепцію розвитку виробництва екологічно чистої продукції на основі теорії фізичної економії, де ключова роль відводиться процесам обміну енергією.

Исследованы рынок органического производства как элемент системы современного рационального природопользования. Предложена концепция развития производства экологически чистой продукции на основе теории физической экономики, где ключевая роль отводится процессам обмена энергией.

Organic production market as part of the modern efficient nature using was investigated. A concept for the development production of environmentally friendly products basing on the theory of physical economy, where the role is given to the processes of energy exchange, was proposed .

Стратегія економічного розвитку України як цілеспрямована сукупність політик щодо досягнення економічного розвитку суспільства у довгостроковому періоді, що втілюється у планах, програмах, проектах та намірах на всіх рівнях управління повинна, перш за все, вирішувати проблеми у важливих сферах життєдіяльності суспільства, серед яких екологічна політика. З іншого боку, стабільний ріст обсягів продажу органічної продукції на міжнародних ринках сприяє підвищенню рівня життя сільського населення та розвитку сектора органічного виробництва в Україні.

Економічний аналіз процесів та явищ, що відбуваються на всіх ієрархічних рівнях економіки України свідчить про необхідність розробки концепції державної стратегії розвитку ринку екологічно чистої продукції на основі теорії фізичної економії, а також відповідних важелів регулювання органічного виробництва.

Сьогодні проблеми екологічного виробництва намагаються вирішити провідні вітчизняні та зарубіжні вчені: І.О. Александров, О.Ф. Балацький, І.К. Бистряков, В.М. Бурков, О.О. Веклич, Д. Вінсент, А.Е. Воробйова, Т.П. Галушкіна, З.В. Герасимчук, Дж. Гроссман, Б.М. Данилишин, І.З. Должанський, С.М. Ілляшенко, А.Ю. Жулавський, В.С. Кравців, Л.Г. Мельник, Є.В. Мішенін, Р. Перман, В.Г. Поплавський, І.М. Потравний, І.М. Синякевич, О.М. Теліженко, Ю.Ю. Туниця, С.К. Харічков, М.А. Хвесик, О.О. Шубін та ін. Дослідженню енергетичної основи розвитку національної економіки присвячено останні дослідження вітчизняних вчених Л.С. Гринів [1], П.Т. Саблука, В.О. Шевчука, де енергетична концепція еволюції суспільства С.А. Подолинського, В.І. Вернадського та М.Д. Руденка набуває розвитку у різних галузях знань та застосування на практиці. У сучасній економічній теорії теоретико-методологічні засади фізичної економії знайшли своє найефективніше застосування у вирішенні проблем сталого розвитку.

За останні роки в Україні спостерігається підвищення попиту на органічну продукцію як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. Це природно, оскільки Україна з її 46 млн. громадян має значний потенціал для розвитку органічного виробництва, переробки, торгівлі та споживання екологічно чистої продукції. На міжнародному ринку Україна залишається в основному постачальником органічної сировини, а на внутрішньому ринку асортимент даної продукції ще дуже бідний.

У сучасному світі проблеми раціонального природокористування як діяльності, спрямованій на присвоєння елементів навколишнього природного середовища, їх використання і відтворення, набувають чоразу більшого значення. Бурхливий розвиток отримали теорії використання природних ресурсів, економіки забруднення, збереження та охорони довкілля. Однак впливу техногенних та екологічних чинників на розвиток ринку екологічно чистої продукції в науковій літературі майже не приділено уваги. З одного боку, негативні наслідки Чорнобильської катастрофи, систематичне руйнування водних та лісових ресурсів, виснаження ґрунтів та забруднення атмосфери, а з іншого – економічна криза і гонитва за прибутками, призвели до використання синтетичних замінників природної сировини, ГМО та інших складників хімічного походження. У результаті ми отримали зниження рівня життя населення та різке погіршення стану їхнього здоров'я.

Невирішеною залишається проблема розвитку виробництва екологічно чистої продукції на основі теорії фізичної економії, де ключова роль відводиться процесам обміну енергією (енергією прогресу, енергією сонця, рослини і землі), які й забезпечують створення абсолютної доданої вартості, а також сприяють розвитку соціуму та економіки з урахуван-

ням законів природи та ідей саморегулювання. Провідну роль у цьому процесі має відігравати інститут власності.

Метою нашого дослідження є вивчення стану ринку екологічно чистої продукції у світі та в Україні і розроблення концепції розвитку органічного виробництва на засадах фізичної економії, де відбувається об'єднання капіталу землі з капіталом індустрії.

Збір офіційних даних щодо стану ринку екологічно чистої продукції в Україні сьогодні не ведеться. За розвитком органічного виробництва можна слідкувати, базуючись на даних сертифікуючого органу в поєднанні з оцінками компаній-виробників.

За дослідженнями [2], проведеними Науково-дослідним інститутом органічного сільського господарства (Research Institute of Organic Agriculture (FiBL) – Швейцарія) і Міжнародною федерацією органічного сільськогосподарського руху (the International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM) – Німеччина) в Україні сертифіковано 16 видів органічних продуктів, а саме: крупи зернових і зернобобових культур, олійні, овочі, кавуни, дині, гарбузи, фрукти, ягоди, виноград, ефірні олійні культури, м'ясо, молоко, гриби, горіхи і мед. До сертифікованих продуктів переробки включено: зерна, пластівці, джеми, сиропи, соки, масла, борошна і консервовані овочі.

Зміст органічного виробництва тісно пов'язаний із органічним сільським господарством, що за визначенням IFOAM [3] розглядається як сільськогосподарська система, що сприяє збереженню довкілля, і одночасно економічно стимулює виробництво екологічно чистих продуктів харчування, сировини тощо без використання хімічно синтезованих добрив, пестицидів, ветеринарних препаратів, ГМО, антибіотиків, стимуляторів росту, а також активно підтримує використання натуральних препаратів для підвищення природної родючості ґрунтів і хворобостійкості рослин і тварин.

Суть поняття «екологічно чиста продукція» не слід ототожнювати з префіксом «біо-» в назві товару, бо це свідчить тільки про виготовлення товару без консервантів та інших хімічних добавок. Екологічно чиста продукція ж пов'язана з умовами, в яких вона виробляється, які мають бути максимально наближені до природних під час технологічного процесу.

У світі загальна площа угідь, зайнятих органічним виробництвом, перевищила 37,2 млн. га, де недосяжним лідером є Австралія, сумарна площа органічних сільськогосподарських земель якої складає близько 32,3% від всіх загальносвітових органічних площ (табл. 1).

Таблиця 1

Площі органічних сільгоспземель, їх частка від загального числа сільгоспземель і кількість виробників, зайнятих органічним виробництвом у різних країнах світу та в Україні, 2009 р. (побуд. авт. за даними [2])

№ з/п	Країна	Площа, га	Частка, %	Кільк. виробників
1	Австралія	12 001 724	2,88	02 129
2	Аргентина	04 397 851	3,31	01 894
3	США	01 948 946	0,60	12 941
4	Китай	01 853 000	0,34	*
5	Бразилія	01 765 793	0,67	07 250
...	...	...	...	...
21	Україна	271 315	0,66	121

* нема даних.

В Україні впродовж останніх 5 років спостерігається стійка позитивна динаміка росту площ сільгоспземель із сертифікованим органічним виробництвом і станоить 271 315 га, що дозволяє зайняти почесне 21 місцем серед країн з найбільшими площами органічних угідь. При цьому Україна займає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур. Окрім того, в нашій державі сертифіковано 200 тис. га дикоросів.

Офіційні статистичні огляди IFOAM підтверджують, що якщо у 2002 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус “органічного”, то наприкінці 2010 р. в Україні нараховувалось вже 142 сертифікованих органічних господарств, а загальна площа сертифікованих органічних сільгоспземель склала 270226 га (табл. 2).

Таблиця 2

Загальна площа органічних сільгоспугідь, кількість органічних господарств та їх середній розмір в Україні, 2002–2010 рр. (побуд. авт. за [4])

Рік	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Площа, га	164449	239542	240000	241980	242034	249872	269984	271315	270226
К-сть госп.	31	69	70	72	80	92	118	121	142
Сер. розм. госп., га	5305	3472	3429	3361	3025	2716	2288	2242	1903

Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій областях. Українські сертифіковані органічні господарства – різного розміру – від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до десятків тисяч гектарів ріллі.

У США та Західній Європі ринки органічної продукції характеризуються щорічним приростом на рівні 10-12% [2], навіть незважаючи на те що ціна продукції вища на 40-50% від звичайних. Аналіз обсягів збуту органічної продукції у світі та в Україні за 2005-2009 рр. (табл. 3) свідчить, що в 2009 р. відбулося скорочення обсягів ринку в секторі органічного землеробства під впливом світової економічної кризи.

Таблиця 3

Обсяг ринку органічної продукції у світі та в Україні за 2005–2009 рр., (побудовано авт. за даними [2])

Обсяг ринку, млрд. євро					
Країна	2005	2006	2007	2008	2009
1	2	3	4	5	6
Світовий ринок	33,2	38,6	46,1	50,9	54,9
США	12,9	11,1	13,4	-	17,8
Німеччина	3,9	4,6	5,3	5,9	5,8
Франція	2,2	1,7	1,9	2,6	3,0
Великобританія	2,3	2,8	2,6	2,5	2,1
Італія	2,4	1,9	1,9	2,0	1,5
Швейцарія	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0
Австрія	-	0,5	0,7	0,8	0,9
Швеція	0,4	0,4	0,5	0,6	0,7
Данія	0,3	0,4	0,6	0,7	0,8
Люксембург	-	-	0,04	0,04	0,05
Ліхтенштейн	0,0025	0,003	0,003	0,003	0,0034
...	...	...	...	...	...
Україна	*	*	*	0,0005	0,0012

* нема даних

Обсяг внутрішнього органічного ринку в Україні (за даними Федерації органічного руху України [4]) у 2010 році становив 2,4 млн. євро.

Розглядаючи структуру органічного ринку в Україні, бачимо, що характерними рисами даного ринку є:

- відсутність нормативно-правової бази (НПБ);
- відсутність державного сертифікаційного органу;

- потреба у значних інвестиціях та їх висока ризиковість;
- низька родючість земель;
- слабка обізнаність із технологіями органічного виробництва;
- мала поінформованість споживачів про екопродукцію;
- вища ціна на органічну продукцію на 40-50% від середньої вартості традиційних товарів.

Формування НПБ органічного ринку розпочалося у 2007 році КМУ прийняв постанову «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р.», де було заплановано впровадити у практику умови сертифікації сільського органічного виробництва відповідно до регламентів ЄС (базові агроекологічні вимоги і стандарти) та збільшити частку вирощених органічних рослин до 10% від загального обсягу валової продукції сільського господарства [5].

У квітні ж 2011 р. ВРУ ухвалила Закон «Про органічне виробництво» [6], який став продовженням законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про безпечність та якість харчових продуктів» тощо, міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в цій сфері, і визначив умови, на основі яких органічною продукцією може бути лише та, яка виготовлена з органічної сировини і відповідає всім умовам закону, отримала сертифікат відповідності екологічній продукції та виготовлена без ГМО, їх похідних та інших шкідливих синтетичних добавок. Даний закон мав вступити в дію з 1 січня 2012 року. Проте 20 травня 2011 р. він був відхилений Президентом України В. Януковичем [7] через те, що не визначав комплексного законодавчого регулювання підприємницької діяльності у сфері органічного виробництва, а принципові питання щодо організації і здійснення даного виробництва (за законом) мали врегульовуватися підзаконними актами. Крім того, у законі не було визначено критерії та нормативні показники придатності угідь, не встановлено відповідальність та компетенцію різних органів влади та контролю щодо сертифікації органічного виробництва, що призводило б до ситуації, коли відповідні форми сертифікатів і сертифікаційних рішень буде затверджено і центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства, і КМУ, а оператори органічного виробництва не знатимуть, актом якого органу керуватися. Однак, навіть недосконалий закон надавав органічному сектору виробництва легітимності і офіційного визнання, що було більш позитивним.

Сучасній економіці притаманна розбалансованість, що несе в собі загрози самознищення. З метою побудувати життєздатну економіку, яка б не руйнувала довкілля, було розроблено Концепцію сталого (збалансованого) розвитку світу і представлено її у доповіді Міжнародної Комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку ще у 1987 році [8, С. 86]. За

визначенням Конференції у Ріо-де-Жанейро у 1992 році сталий розвиток трактується як соціально-економічний прогрес, що забезпечує для майбутніх поколінь якісне довкілля та здорову економіку. В економіці кожної держави провідну роль відіграють природні ресурси, які є одночасно факторами виробництва і основою обміну енергією та речовиною. Професор Грінвіч Л.С. в роботі [9] обґрунтовує, що засади збалансованого (сталого) розвитку були вперше сформовані у працях В. Вернадського.

Теорія фізичної економії базується на вченні про ноосферу В. Вернадського, що є представником фізикратичної економічної школи Ф. Кене та С.А. Подолінського. В єдиній системі «природа – людина» основою прогресу представники цієї школи вважають взаємодію людини з довкіллям, а не її домінування над природою. Людська праця, як вважав С.А. Подолінський, має бути свідомо, спрямована на збереження, перетворення і нагромадження сонячної енергії на поверхні Землі. Тільки така праця сприяє існуванню органічної матерії, зокрема розвитку суспільства в цілому [1, С. 164-165]. За цією концепцією жива речовина виконує негетропійну функцію, тобто нагромаджує впорядкованість, яку несе енергія Сонця, а цілеспрямована людська праця може примножувати негетропійну живую речовину неодноразово [1, С. 165].

Виникає потреба в розробці нових (життєзберігаючих) моделей розвитку економіки за універсальними законами природи, де методологія фізичної економії дозволяє вирішити ці проблеми для України і світу [10]. Особливого значення набуває економічна система М. Руденка, представлена в роботі [11, С. 317-325], серед основних постулатів якого субстанцією вартості є космічне світло, яке створило життя на Землі, додатковою вартістю – нарощування органічної речовини, а капіталом – різниця між обсягом енергії прогресу і ентропії.

Оскільки нарощування органічної речовини має місце в сільському господарстві, то виникає потреба в побудові концепції розвитку виробництва екологічно чистої продукції на основі теорії фізичної економії, де ключова роль відводиться процесам обміну енергією [12]. Теоретичне моделювання та вимірювання ноосферної функції закладає основи методології цієї концепції.

Таким чином, запропонована концепція визначає раціональне співвідношення рослинництва і тваринництва для забезпечення обміну енергіями в системі, серед різновидів якої є енергія біосфери, техногенна енергія, енергія викопного палива та енергія прогресу. Саме поділ енергії прогресу на 5 рівних частин, серед яких 2/5 енергії використовуються як кормова база для худоби і птиці та для відновлення органічних речовин в ґрунті, а також 3/5 енергії – для споживання (в середині аграрного виробництва, споживання працівників промисловості і задоволення потреб держави) забезпечує гармонію буття через постійний процес відтворення. За трактом М. Руденка лише 3/5 сукупної продукції є енергією прогресу цивілі-

зації і створені в аграрному секторі. Це дозволить також запровадити в Україні різноманітні типи виробництва екологічно чистих продуктів, а саме [13]:

- біологічне землеробство;
- органічне та органіобіологічне землеробство;
- біодинамічне землеробство;
- екологічне землеробство;
- біоінтенсивне мініземлеробство;
- виробництво із застосуванням ефективних мікроорганізмів;
- адаптивного, компромісного, ландшафного виробництва;
- низько-затратного підтримуючого сільського господарства.

До складу механізмів слід включити заходи з регламентування сільськогосподарського виробництва, серед яких запровадження в Україні:

- Кодексу Доброї сільськогосподарської практики (ЄС, 1991);
- Спільних стандартів Доброї фермерської практики (ЄС, 1999);
- «Найкращих доступних технік» (ЄС, 1996);
- «Екологічний Керуючий» (Великобританія);

- Директив і Регламентів ЄС щодо охорони навколишнього середовища, умов забезпечення здоров'я людини, утримання тварин, стану рослин і тварин.

Слід зазначити, що найціннішим природним капіталом є земля, яка виконує основну функцію – відтворення. Її цінність повинна визначатися на 2 рівнях: природного ринку та економічного. З цього випливає, що земля концептуально теж є субстанцією вартості, яка в поєднанні з космічним світлом створює абсолютну додану вартість. Характерною властивістю землі є її родючість, яка може бути втрачена в результаті техногенних дій та недосконалого господарювання. Тобто ми зустрічаємось з поняттям екологічної антиренти як відсутності доданої вартості внаслідок втрати землею своєї родючості.

Отже, формування ринку екологічно чистої продукції продовжує бути не вирішеною проблемою екологічної політики держави. Запропоновано концепцію розвитку органічного виробництва на засадах школи фізичної економіки, де ключову роль відіграють енергетичні процеси, які встановлюють «правила гри» на ринку органічної продукції відповідно до міжнародних вимог. Перспективою подальших досліджень є розроблення організаційно-економічного механізму розвитку органічного виробництва на базі запропонованої концепції.

1. Гринів Л. С. Екологічна економіка : навч. посіб. – Львів : Магнолія 2006, 2010. – 358 с. 2. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2011. FiBL-IFOAM Report / edit. by Willer H., Kilcher, L. – Bonn : IFOAM and Frick : FiBL, 2011.

– 262 с. **3.** International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM) [E-source] – Bonn, Germany . – Access mode : <http://www.ifoam.org>. **4.** Федерації органічного руху України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://organic.com.ua/index.html>. **5.** Постанова КМУ «Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://organic.com.ua/index.html>. **6.** Закон України "Про органічне виробництво" від 21 квітня 2011 року N 3281-VI. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://organic.com.ua/index.html>. **7.** Президент України відхилив Закон "Про органічне виробництво" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.biolan.org.ua/uk/news/?newsid=113>. **8.** Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: монографія. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 240 с. **9.** Гринів Л. С. Економічна теорія природного капіталу: проблеми і перспективи // Вісник ЛНУ. Серія економічна. Випуск 32. – Львів, 2005. – С. 18-24. **10.** Гринів Л. С. Розвиток фізичної економії: нові проблеми та моделі // Фізична економія: методологія дослідження та глобальна місія України. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 178-187. **11.** Руденко М. Енергія прогресу: нариси з фізичної економії.– Видання друге, доповнене. – Тернопіль : Джура, 2005. – 412 с. **12.** Гринів Л. С. Ноосферна функція в економіці: проблеми теоретичного моделювання та вимірювання / Гринів Лідія Святославівна // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. – 2011. – № 2. – С. 63-74. **13.** Кропивко М. Ф. Фізіократія як філософія управління розвитком еколого-спрямованого агропромислового виробництва / М. Ф. Кропивко, О. В. Ковальова [Українська наукова школа фізичної економії: теоретичні та прикладні аспекти: матер. засід. круг. столу / за ред. П. Т. Саблука, О. В. Ходаківської]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. –С.40-47.

Рецензент: к.е.н., професор Кушнір Н.Б. (НУВГП)